

УДК 378.147:81'243
DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-34

О.Б. ТАРНОПОЛЬСЬКИЙ,
*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

М.Р. КАБАНОВА,
*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

КУЛЬТУРНА СКЛАДОВА КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Постановка проблеми. Одна з найважливіших модифікацій комунікативного підходу як домінуючого у викладанні іноземних мов пов'язана із впровадженням в останній час культуроорієнтованого навчання. Таке навчання ще явно недостатньо обговорено в теоретичному плані у професійних публікаціях з методики викладання іноземних мов особливо в тому, що стосується його складових та співвідношень з комунікативним підходом. **Аналіз останніх досліджень та публікацій.** З'явилося дуже багато публікацій, які присвячені саме культуроорієнтованому навчанню іноземних мов, але фактично немає публікацій, у яких було б чітко сформульовано, що саме входить до культуроорієнтованого компонента в комунікативному навчанні таких мов. Це призводить до того, що без чіткої номенклатури складових цього компонента досить важко гармонійно впровадити весь компонент у цілому в комунікативний навчальний процес з іноземних мов. Тому визначення складових культуроорієнтованого компонента в межах комунікативного навчання іноземних мов у вищих та середніх навчальних закладах було **метою** нашого дослідження, яке проведено на основі теоретичного аналізу (**методологія**).

Виклад основного матеріалу (результати). У результаті проведеного аналізу показано, що складовими культуроорієнтованого навчання у практичних курсах іноземної мови неспеціального (непрофесійного) вжитку мають стати п'ять компонентів: 1) стандарти вербальної комунікативної поведінки; 2) стандарти невербальної комунікативної поведінки; 3) змішані (вербально-невербальні) стандарти комунікативної поведінки; 4) стандарти комунікативної поведінки стилю життя; 5) деякі явища масової культури, які увійшли у майже підсвідомий «культурний фон» фактично всіх носіїв мови, тобто є важливими для спілкування з ними. Виділення номенклатури всіх перелічених складових являє собою головний **висновок** запропонованої статті, а **перспективою подальших розвідок** у розглянутому напрямі є чітке визначення змісту і методів навчання кожної з виділених культурних складових у різноманітних практичних курсах різних іноземних мов.

Ключові слова: комунікативний підхід у навчанні іноземних мов, культуроорієнтоване навчання іноземної мови; стандарти комунікативної поведінки, явища масової культури.

Статья рассматривает внедрение культуроориентированного обучения в курсы иностранных языков, базирующихся на коммуникативном подходе. Анализ показал, что отдельными компонентами культурной составляющей коммуникативных практических курсов иностранного языка непрофессионального содержания должны быть: 1) вербальные стандарты коммуникативного поведения, 2) невербальные стандарты коммуникативного поведения, 3) смешанные (вербальные и невербальные) стандарты коммуникативного поведе-

ния, 4) стандарты коммуникативного поведения стиля жизни, 5) некоторые явления массовой культуры, которые стали неотъемлемой частью почти подсознательного «культурного фона» практически всех носителей языка, т.е. важны для общения с ними.

Ключевые слова: коммуникативный подход в обучении иностранным языкам, культууроориентированное обучение иностранным языкам, стандарты коммуникативного поведения, массовая культура.

Постановка проблеми. Комунікативний підхід до навчання іноземних мов [2; 3; 7; 13; 16], який є домінуючим у сучасній методиці, постійно модифікується під впливом різних факторів. Слід відзначити, що цей підхід є переважаючим у методиці як науці і у найбільш передовій практиці, починаючи з 80-х (якщо не з середині 70-х) років минулого сторіччя. І такий довгий термін домінування (більше 40 років), досить незвичайний, якщо порівняти його з термінами домінування попередніх методичних підходів до викладання іноземних мов. Причина у дуже великій гнучкості підходу, яка дозволяє, на відміну від багатьох попередніх підходів, досить радикально його модифікувати і навіть змінювати.

Одна з найважливіших модифікацій останнього часу пов'язана з впровадженням культууроорієнтованого навчання іноземних мов [1; 9; 10; 12].

Таке навчання ще явно недостатньо обговорено в теоретичному плані у професійних публікаціях з методики навчання іноземних мов особливо в аспекті, що стосується його складових та співвідношень з комунікативним підходом, який, як вже підкреслювалося вище, є поки що, безумовно, домінуючим. Недостатність теоретичного обґрунтування заважає повноцінному впровадженню культууроорієнтованого навчання у комунікативно спрямованих курсах іноземних мов, що викладаються у вищих та середніх навчальних закладах України. Тому проведення відповідного теоретичного аналізу, який становить *предметний зміст* викладеного в статті, що пропонується, є дуже актуальним з точки зору підвищення якості цього викладання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З одного боку, можна сказати, що в останні більше ніж півсторіччя з'явилося дуже багато публікацій, які присвячені саме культууроорієнтованому навчанню іноземних мов [1; 6; 9; 10; 12]. Більше того, деякі автори навіть вважають, що культууроорієнтований підхід є протиставленим підходу комунікативному, поступово витісняючи останній [8; 11]. Як показують наші численні публікації [15], такий висновок є абсолютно неправомірним, оскільки комунікативний та культууроорієнтований підхід не тільки не взаємопротирічать, а навпаки, дуже гармонійно доповнюють один одного, оскільки перший відповідає за те, як навчати, а другий за те, чого навчати. Є також достатні підстави для твердження [15], що комунікативний підхід, будучи більш широким та універсальним, поступово поглинає підхід культууроорієнтований, при цьому суттєво модифікуючись, як вже було сказано вище.

З іншого боку, фактично немає публікацій, у яких було б чітко сформульовано, що входить до культууроорієнтованого компонента в комунікативному навчанні іноземних мов, а без чіткої номенклатури складових цього компонента досить важко гармонійно впровадити весь компонент у цілому в комунікативний навчальний процес з іноземних мов.

Визначення складових культууроорієнтованого компонента в межах комунікативного навчання іноземних мов у вищих та середніх навчальних закладах було **метою** нашого дослідження, яке проведене на основі теоретичного аналізу (*методологія*). Таке дослідження безумовно відрізняється *науковою новизною*, тому що раніше в жодній праці з методики викладання іноземних мов повний список наведених складових жодного разу не наводився і не аналізувався.

Виклад основного матеріалу. Визначення складових культууроорієнтованого компонента курсу будь-якого іноземної мови цілком залежить, з одного боку, від цілей цього курсу, а з іншого боку – від розуміння поняття «культура» тієї або іншої мовно-культурної спільноти, тобто від того, які вбачаються складові цього поняття.

З одного боку, цілі навчання іноземної мови у будь-якому практичному курсі цієї мови зводяться до формування у тих, хто навчаються, іншомовно-мовленнєвої комунікативної компетентності, найважливішою складовою якої є лінгвосоціокультурна компетентність,

що передбачає здатність спілкуватися тією чи іншою мовою у повній відповідності до соціокультурних норм, які існують у певній мовно-культурній спільноті [5]. Саме наявність лінгвосоціокультурної компетентності у складі компетентності комунікативної як цільової для будь-якого курсу іноземної мови забезпечує *органічність* співвідношення та поєднання комунікативного і культуро орієнтованого підходів. Але розглядаючи це поєднання, не можна забувати, що йдеться саме про *практичні* курси іноземної мови, тобто такі, де прагматично навчають суто практичного іншомовного спілкування, а це, у свою чергу, потребує включення до курсу лише матеріалів та змісту, які працюють лише на *опанування практики іншомовної комунікації* і ні на що інше.

З іншої боку, культуру нації (мовно-культурної спільноти) можна розглядати на рівні двох шаблів [4]:

1. Культури з великої літери «К», тобто культури як узагальнення основних цивілізаційних досягнень нації в її поступовому історичному розвитку порівняно з іншими націями: література, мистецтво, законотворчість, суспільно-політичний устрій і т. ін.

2. Культури з малої літери «к» як норми поведінки індивідів, що належать до конкретної мовно-культурній спільноті і зобов'язані вести себе певним чином відповідно до певних стандартів взаємовідносин і спілкування, які історично у цій спільноті склалися [12; 14].

Говорячи про культуроорієнтовану складову в практичному курсі навчання іноземних мов, потрібно зазначити, що для нас має значення тільки культура з малої літери «к». Дуже добре, якщо ті, хто вивчають англійську мову, прекрасно знають і усвідомлюють численні культуроцивілізаційні досягнення англословних народів. Але ознайомлення їх з цими досягненнями навряд чи належить до переліку цілей практичного курсу англійської мови.

Причини дуже прості, і їх принаймні дві. Перша полягає в тому, що якщо ознайомити тих, хто вивчає англійську мову, хоча б з найважливішими проявами культури з великої літери «К» англословних націй, то ні на що інше в практичному курсі англійської мови просто не залишиться часу і навчити ефективної мовленнєвої комунікації цією мовою аж ніяк не вдасться. Крім того, чимало явищ культури з великої літери «К», які можуть здаватися дуже важливими укладачеві курсу англійської мови, нерідко виявляються зовсім неактуальними, коли ті, хто закінчили цей курс, реально зіткнуться у спілкуванні з представниками англословних націй. Наприклад, таке явище американської культури (з великої літери «К»), як твори вельми популярного у нас письменника кінця XIX – початку XX ст. Джека Лондона, майже забуті широкими верствами населення Сполучених Штатів, тому розмова про Джека Лондона з пересічним американцем може викликати у нього лише здивування: «А хто це такий?» Отже, американської культури з великої літери «К» зовсім не потрібно вчити в більшості практичних курсів англійської мови, і лише в деяких спеціальних курсах можливим є навчання її фрагментів: наприклад, у курсах англійської мови для майбутніх українських юристів доцільно включати інформацію про особливості законодавства Сполучених Штатів Америки.

Друга причина полягає в тому, що, коли здійснюється спілкування, яке не присвячене якимось спеціальним, особливо професійним (літературознавчим, мистецтвознавчим, юридичним, архітектурним, політологічним тощо), проблемам, у ньому надзвичайно рідким є обговорення питань дотичних до культури з великої літери «К». У результаті можна стверджувати, що, хоча відповідні культурні явища можуть і навіть повинні розглядатися у курсах іноземної мови для спеціальних професійних цілей (явища мистецтва в курсах мови для мистецтвознавців, явища політичного та державного устрою в курсах мови для політологів тощо), в типових курсах загальнонавчальної іноземної мови для них просто немає місця – за досить рідкісними винятками, коли феномени зі сфери культури з великої літери «К» використовуються для кращої ілюстрації якихось більш-менш стандартних непрофесійних ситуацій іншомовного спілкування (наприклад, ситуація відвідування музею або картинної галереї).

Зовсім іншим є становище з тими культурними явищами, які входять до сфери дії культури з малої літери «к». Це культура, яка, за визначенням Р. Ладо [12], зводиться до певних стандартизованих форм поведінки людини у спілкуванні не тільки з іншими людьми, але й з неживими, хоча й створеними людьми, феноменами оточуючої дійсності, що служать для задоволення нагальних повсякденних потреб людини в цій дійсності. Наведене положення потребує пояснень.

Навряд чи когось здивує і хтось стане сперечатися щодо того незаперечного факту, що форми поведінки людини у спілкуванні з іншими людьми, які належать до тієї ж самої мовно-культурної спільноти, строго регламентовані культурообумовленими нормами та стандартами (стандартами комунікативної поведінки [4; 14]). Такі норми та стандарти були відпрацьовані і є характерними саме для цієї спільноти, виникнувши в процесі її історико-культурного розвитку. Наприклад, для англomовної соціокультурної спільноти, на відміну від україномовної або німецькомовної, нормативним є використання лише м'яких, завуальованих, а не категоричних форм заперечення у формальному спілкуванні, коли ті, хто спілкуються, не перебувають у близьких неформальних взаємостосунках.

Але норми та стандарти, які обговорюються, включають не лише ті, які відображаються у вербальному спілкуванні. Не меншою мірою вони включають норми та стандарти невербальної комунікативної поведінки, що мають таке ж значення для успіху культурообумовленої комунікації в тій чи іншій мовній соціокультурній спільноті, що й вербальні стандарти. Наприклад, так званий *body-bubble*, тобто нормативна відстань у мовленнєвому спілкуванні між співбесідниками [10], які не перебувають у дружніх або родинних стосунках один з одним (тобто мають місце суто формальні стосунки), буде різною в різних мовних соціокультурних спільнотах: в одних ближчою, в інших більш віддаленою. Наближення в англomовній культурі на ту ж відстань до малознайомого співбесідника, яка прийнята в італomовній або іспаномовній культурі, може спричинити негативні реакції і навіть зрив комунікації, оскільки така занадто коротка відстань буде сприйнята як прояв фамільярності та порушення власного (інтимного) життєвого простору людини.

Існують і змішані стандарти комунікативної поведінки, наприклад, у дуже багатьох культурах вербальні привітання та запитання і відповіді на запитання, як справи, обов'язково мають супроводжуватися усмішкою (змішаний стандарт комунікативної поведінки), хоча існують і культури, в яких посмішка необов'язкова (суто вербальний стандарт комунікативної поведінки).

Вербальні, невербальні та змішані стандарти комунікативної поведінки як сукупність усіх таких стандартів, що притаманні певній мовній соціокультурній спільноті, становлять прийнятий у цій спільноті *етикет комунікативної поведінки* [14], що регулює будь-яке (вербальне, невербальне та змішане) спілкування певною мовою з її носіями. Саме такий етикет є «ядром» культури з маленької літери «к», якого необхідно навчати всіх тих, хто вивчають загальний (професійно неспеціалізований) курс тієї чи іншої іноземної мови. Опанування цього етикету є навіть важливішим, ніж опанування суто мовних (граматичних, лексичних та фонетичних) норм іншомовного спілкування. Причина полягає у тому, що носії мови охоче вибачають мовні помилки у мовленні неносія, оскільки вони очікують на такі помилки. Але вони дуже неохоче вибачають відхилення від прийнятого в їх спільноті етикету комунікативної поведінки, оскільки для більшості з них важко уявити, що етикет може бути якимось іншим, і тому його порушення найчастіше сприймається як образа та прояв неповаги.

У той же час потрібно підкреслити, що, хоча етикет комунікативної поведінки є найважливішою частиною того, чого слід навчати зі сфери культури з маленької літери «к» в практичних курсах іноземної мови для загального (непрофесійного) спілкування, цим етикетом викладання такої культури не обмежується.

Ще одним дуже важливим аспектом є так звані «стандарти комунікативної поведінки стилю життя» [4]. Саме вони забезпечують адекватну поведінку людини у контактах/комунікації не тільки з живими людьми, але й з тими неживими, але створеними людьми пристроями та феноменами оточуючої дійсності, які служать для задоволення повсякденних життєвих потреб (див. вище). Мається на увазі те, як у тій чи іншій культурі люди оперують грошима, користуються міським транспортом, знаходять та оплачують житло, здійснюють покупки в магазинах, користуються системою громадського харчування, подорожують країною тощо. У кожній культурі є відмінності в тому, як робити такі речі і, якщо їх не знати, то, хоча етикетні норми порушуватися не будуть, але людина може потрапити до дуже великої кількості незручних або небезпечних ситуацій, які здатні призвести навіть до розвитку культурного шоку. Наприклад, у багатьох європейських країнах, Великій Британії, США, Канаді, щоб увійти або вийти з автобуса, поїзда, вагона метро тощо необхідно натис-

нути спеціальну кнопку на дверцятах, а якщо цього не зробити, не знаючи про таку необхідність, то можна просто не потрапити всередину або проїхати свою зупинку. Стандарти комунікативної поведінки стилю життя є дуже важливою частиною навчання культури народу, мова якого вивчається. Але їх не завжди можна адекватно опрацювати в практичному курсі цієї мови, оскільки для цього не вистачить часу. Тому можливе навіть проведення короткого додаткового і вибіркового курсу стандартів комунікативної поведінки стилю життя, навчальне забезпечення для якого (принаймні в галузі викладання англійської мови) вже розроблене [4].

Є ще один компонент культуроорієнтованого навчання іноземної мови в межах комунікативного підходу, про який вище зовсім не згадувався, хоча він має певне значення. Він не згадувався тому, що чотири розглянутих компоненти (вербальні, невербальні, змішані стандарти комунікативної поведінки та стандарти комунікативної поведінки стилю життя) чітко «вписуються» у сферу культури з маленької літери «к». Останній, п'ятий, компонент, який буде обговорюватися далі, виходить за межі цієї сфери і, мабуть, навіть дещо перетинається з культурою з великої літери «К». Йдеться про явища так званої масової культури, які настільки міцно увійшли у свідомість і навіть підсвідомість носіїв мови, що їм навіть важко уявити, як спілкуватися з неносієм цієї мови, якщо він нею володіє, але не знає самоочевидних, «відомих усім» речей зі сфери масової культури. Наприклад, для американця стане справжнім шоком спілкуватися англійською мовою з людиною, яка не знає, хто такий Міккі Маус або Елвіс Преслі. Відповідно деякі подібні явища зі сфери масової культури повинні знайти відображення у практичному курсі іноземної мови загального вжитку (для неспеціальних/непрофесійних цілей). Таких явищ – тих, які дійсно потрібно знати для нормального спілкування з носіями мови, – не так багато, тому їх включення у практичний курс іноземної не створить великої проблеми.

На основі вищенаведеного можна зробити **висновок** про те, що складовими культуроорієнтованого навчання у практичних курсах іноземної мови неспеціального (непрофесійного) вжитку мають стати п'ять компонентів:

1. Стандарти вербальної комунікативної поведінки.
2. Стандарти невербальної комунікативної поведінки.
3. Змішані (вербально-невербальні) стандарти комунікативної поведінки.
4. Стандарти комунікативної поведінки стилю життя;
5. Деякі явища масової культури, які увійшли у майже підсвідомий «культурний фон» фактично всіх носіїв мови, тобто є важливими для спілкування з ними.

Перші чотири з цих складових належать до сфери культури з маленької літери «к», а п'ята складова знаходиться на межі між культурою з великої літери «К» і культурою з маленької літери «к». Явища ж культури з великої літери «К» до культуроорієнтованого навчання у практичних комунікативно-спрямованих курсах іноземної мови здебільшого не входять, за винятком деяких курсів іноземної мови для спеціальних/професійних цілей.

Перспективою подальших розвідок у розглянутому напрямі є чітке визначення змісту і методів навчання кожної з виділених культурних складових у різноманітних практичних курсах різних іноземних мов.

Список використаної літератури

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: 4-е изд., перераб. и доп. / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – Москва: Русский язык, 1990. – 270 с.
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. – Москва: Просвещение, 1985. – 203 с.
3. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В.Л. Скалкин. – Москва: Русский язык, 1981. – 248 с.
4. Тарнопольський О.Б. Lifestyle communicative behavioral patterns in the USA: друге видання, виправлене і доповнене. / О.Б. Тарнопольський, Н.К. Складенко. – Київ: ІНКОС, 2003. – 208 с.
5. Тарнопольський О.Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник / О.Б. Тарнопольський, М.Р. Кабанова. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. – 256 с.

6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – Москва: Слово, 2000. – 624 с.
7. Brumfit C.J. Language and literature teaching: From practice to principle / C.J. Brumfit. – Oxford: Pergamon Press, 1985. – 161 p.
8. Burkert A. Symposium on grammar teaching in the post-communicative era / A. Burkert, S. Mumford, K. Lackman. // Briony Beaven (Ed.). IATEFL 2009 Cardiff Conference Selections. – Canterbury, Kent: IATEFL, 2010. – P. 98–100.
9. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence / M. Byram. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 124 p.
10. Damen L. Culture learning: The fifth dimension in the language classroom / L. Damen. – Reading (MA): Addison Wesley, 1987. – 406 p.
11. Ferradas C.M. Plenary: Outside looking in: intercultural and intermedial encounters in ELT / C.M. Ferradas // In Briony Beaven (Ed.) IATEFL 2009 Cardiff conference selections. – Canterbury, Kent: IATEFL, 2010. – P. 16–20.
12. Lado R. Language teaching. A scientific approach / R. Lado. – New York: McGraw Hill, 1964. – 239 p.
13. Munby J. Communicative syllabus design. A sociolinguistic model for defining the content of purpose-specific language programmes / J. Munby. – Cambridge: Cambridge University Press, 1978. – 232 p.
14. Tarnopolsky O. Teaching etiquette communicative behavioral patterns to students of English as a foreign language / O. Tarnopolsky. // Atlantis. – 2001. – Vol. XXIII, Num. 2. – P. 105–117.
15. Tarnopolsky O. Principled pragmatism, or well-grounded eclecticism: A new paradigm in teaching English as a foreign language at Ukrainian tertiary schools? // Advanced Education. – 2018. – No. 10. – P. 5–11.
16. Widdowson H.G. Teaching language as communication / H.G. Widdowson. – Oxford: Oxford University Press, 1978. – 168 p.